

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Ebû Mansur Muhammed el-Mâturîdî ile Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin
İman Görüşü

The View Of Abû Mansûr Muḥammed Al-Mâturîdî And Abû l-Muîn
Al-Nasafî About Faith

Yazar / Author

Ahmet ALTINTAŞ

KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş / TÜRKİYE
altintasahmet-46@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-7362-9238>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 03/05/2018

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 21/12/2018

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Temmuz-Aralık / July-December

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 32 **Sayfa /Page:** 311-355

Atıf/Citation: Altıntaş, Ahmet. "Ebû Mansur Muhammed el
Mâturîdî ile Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin İman Görüşü ". *KSÜ İlahiyat
Fakültesi Dergisi* 32 (Aralık 2018): 311-355.

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği
tespit edilmiştir.*

**Ebû Mansur Muhammed el-Mâturîdî ile Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin
İman Görüşü**

Özet

Müslümanlar arasında iman kavramı ve bu kavram etrafında ortaya çıkan tartışmalar, çok erken dönemlerde başlamış ve itikâdî temelde İslâm mezheplerinin oluşumunda çok büyük rol oynamıştır. Günümüz İslâm dünyasında da bu kavram önemini koruyarak devam ettirmektedir. Bu bağlamda bilindiği gibi, İslam dünyasında iman kavramı etrafında ortaya çıkan en dikkat çekici görüş, Ebû Hanîfe ve onun izini takip eden Mâturîdî âlimlerin görüşüdür. Bu âlimlerden Mâturîdî, kelâmî ve itikâdî sahada Ebû Hanîfe'nin çizgisinden hareket etmiş, ondan nakledilen bilgileri ve görüşleri aklî ve naklî delillerle sistematik hale getirerek kendisine nispet edilen Mâturîdîlik mektebinin kurulmasını sağlamıştır. Mâturîdî'nin itikâdî ve özellikle de iman konusundaki görüşleri kendisinden sonra gelen Ebu'l-Muîn en-Nesefî gibi Mâturîdî bilginler tarafından daha da geliştirilerek savunulmuştur. Biz bu makalede Maturîdî ve Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin iman hakkındaki görüşlerini aktarmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İman, İslam, Tasdik, Büyük Günah, Mâturîdî, Ebu'l-Muîn en-Nesefî.

**The View Of Abû Mansûr Muḥammed Al-Mâturîdî
And Abû l-Mu'în Al-Nasafî About Faith**

Abstract

The concept of faith among Muslims and the debates that arise around this concept began very early and played a very important role in the formation of Islamic sects madhhab on the concept of faith. In today's world of Islam, this concept continues its importance. As is known in this context, the most striking view of the concept of faith in the Islamic world is the view of Abû Ḥanîfa

and the scholars of Māturīdī who follow his footsteps. From these scholars, Imam Māturīdī moved from the line of Abū Ḥanīfa in the theological field and systematized the information and views conveyed from him to the mental and transduction evidence, thereby he ensured the establishment of the School of Māturīdiyya which is regarded to him. Māturīdī's views on faith were further developed and defended by scholars like Abū l-Muʿīn al-Nasafī, who came after him. In this article we tried to convey the views of al- Māturīdī and Abū l-Muʿīn al-Nasafī about faith.

Keywords: Faith, Islam, attestation, cardinal sin, al-Māturīdī, Abū l-Muʿīn al-Nasafī

Giriş

İslam dünyasında iman kavramı ve bu kavram etrafında ortaya çıkan tartışmalar, çok erken dönemlerde yani, İslam mezhepleri tarihinde fitne olayları diye nitelendirilen Cemel ve Sıffin Savaşlarından hemen sonra başlamış ve İslam âleminin en önemli meselelerinden biri olmuştur. Günümüzde de bu mesele önemini koruyarak devam ettirmektedir. Çünkü sözü edilen savaşlarda bir tarafta ölenler, diğer tarafta ise öldürenler olmasından dolayı, büyük günah sahiplerinin durumu ölen kişilerin, kendi ecelleriyle ölüp ölmediği, kader-kaza gibi, o ana kadar Müslümanların hayatında yer almayan yeni birçok konu ortaya çıkmış ve bu daha sonra kelim ilminin de doğmasına yol açmıştır. İslâmiyet'te ilk ortaya çıkan itikâdî ayrılıklar, Hâricilik ve Şiîliktir. Üçüncüsü ise, bu iki akıma da karşı olan ve Müslümanların kâhîr çoğunluğunu temsil eden Mürcîliktir. Mürcie, Hâricilik ve Şiîliğin ortaya çıktığı dönemde her türlü aşırılıklara karşı tarafsız bir tutum izleyen oluşumun genel adıdır. Bu oluşum özellikle Havâric ve Şîa'nın büyük günah sahiplerinin durumu, iman, küfür, mümin ve kafir kavramları konusundaki aşırı tutumlarına karşı çıkmış; bu aşırı uçların aksine herkesle uzlaşma yolunu tercih etmiş ve kendi dışında kalan herhangi bir oluşumu tekfir etmemiştir. Mürcie ekolü, Emevîler dönemine kadar varlığını sürdür-

se de Abbasiler zamanında çok farklı kollara ayrılarak tarih sahnesinden silinmişlerdir.¹

Yukarıda da ifade edildiği gibi Mürchie Mezhebi, Ebû Hanîfe'nin başını çektiği Ehl-i Sünnet, Kaderiyye, İbâhiye, Müces-sime, Cebriyye ve Mu'tezile gibi birçok itikâdî fırkalara ayrılmış; o günden günümüze kadar bu akımlar da kendi içlerinde sayılamayacak alt gruplara ayrılmışlardır. Bu fırkalardan bazıları bir müddet yaşayıp, sonra unutulup gitmiş, bazıları ise günümüze kadar varlığını sürdürme gelmiştir².

Bu bağlamda İslam Mezhepleri tarihine baktığımızda itikâdî sahada meydana gelen oluşumların genel olarak iman temelli oldukları görülmektedir. Bu fırkalar, birçok itikâdî konuda farklı görüşleri savundukları gibi, akâid ilminin merkezinde yer alan iman konusunda da farklı bakış açılarına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere, İslam dünyasında iman kavramı etrafında ortaya çıkan en dikkat çekici görüş, hem amelî ve hem de İtikâdî sahada Ehl-i Sünnet camiasının ilk lideri olan Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'nin görüşüdür. O, imanı, itikâdî konuların merkezine yerleştirmiş ve özellikle de iman ile amellerin farklı farklı şeyler olduğunu İslam dünyasının gündeme taşımış ilk akâid âlimidir.

Ebû Hanîfe'den yaklaşık yüz sene sonra dünyaya gelen Mâturîdî (ö. 333/ 944) de kelâmî ve itikâdî sahada Ebû Hanîfe'nin çizgisinden hareket etmiş, ondan nakledilen bilgileri ve görüşleri aklî ve naklî delillerle sistematik hale getirerek kendisine nispet edilen Mâturîdîlik mektebinin kurulmasını sağlamıştır. Bundan dolayı da o, Mâturîdîliğin kurucusu olarak kabul edilmiştir.

İmam Mâturîdî'den sonra itikâdî sahada onun yolunu takip

¹Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam Tarih-Ekoller- Problemler* (Konya: Damla Ofset A.Ş. 2012), 38-39.

²Sönmez Kutlu, "Mürchie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2002): 199.

eden Pezdevî, Ebu'l-Muîn en-Nesefî gibi birçok Mâturîdî âlim yetişmiş ve bu bilginler tarafından Mâturîdîlik hem savunulmuş ve hem de geliştirilmiştir.

Bir makalede, Mâturîdî âlimlerin hepsinin görüşüne yer vermek mümkün olmadığı için bu çalışmada, sadece Mâturîdî ve onun yolundan giden Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin iman anlayışına yer verilecektir.

Önce her iki âlimin iman konusundaki görüşleri ayrı ayrı izah edilecek, daha sonra da her iki imamın görüşü mukayeseli bir şekilde sentezlenerek anlatılacaktır.

Ayrıca bu bağlamda her iki imamın görüşü anlatılırken kendi eserleri temel alınacaktır. Buna göre, Mâturîdî'nin iman anlayışını ortaya koymaya çalışırken onun *Kitâbu't-Tevhîd* ve *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserleri; Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin iman anlayışına yer verirken de onun *Tebssiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn* ve *et-Temhîd* adlı eserleri temel alınacaktır.

Mâturîdî âlimlerin görüşlerine geçmeden önce genel olarak İslam akâidinde iman kavramının ne anlama geldiği konusuna kısaca değinmekte fayda vardır.

Arapça bir kelime olan iman, sözlükte tasdik, itimat, huzur ve emin kılma gibi anlamlara gelmektedir.³ Bu anlamındaki e-m-n kökünden türeyen iman, birine güvenmeyi, inanmayı ve onu tasdik etmeyi ifade eder⁴. Sözlükte kullanımı açısından iman kelimesinin bir sözün doğruluğunu tasdik etmek anlamına geldiği konusunda İslam âlimleri arasında ittifak vardır.⁵

Kavramsal olarak ise iman; Hz. Allah'ı ve Hz. Peygamber'i, Allah Teâlâ'dan getirdiği kesin olarak bilinen her konuda şeksiz olarak kalp ile tasdik etmek ve onun haber verdiği şeylerin tümünü tereddütsüz kabul edip bunların doğruluğuna gönülden inanmak-

³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: y.y. 1955), 3: 22, 26.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 1: 107.

⁵ Muhammed Fahreddin Râzi, *Kelama Giriş*, trc. Hüseyin Atay (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 269.

tır.⁶

Bu tanımın dışında imanın şer'î manasına dair farklı tanımlamalar da yapılmıştır. Yapılan bu tanımlamalarda tasdik, ikrar ve amel kavramları belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda tasdik eylemi kalbe, ikrar dile, amel de organlara atfedilmiştir. Bu tanımlarda ön plana çıkan şey, nassı ve bunu haber vereni kalben doğrulama, bu doğrulamayı dil ile ifade etme ve fiillerle gerçekleştirilmedir. İmanın nazari ve ameli boyutun varlığına işaret eden bu kavramlardan hareketle imanın tanımına yönelik ileri sürülen görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür.⁷

1. Ebû Hanîfe'ye (ö.150/767) göre iman kalbin tasdiki ve dilin ikrarıdır.⁸ Ebû Hanîfe'nin iman konusundaki bu görüşü, aynı zamanda İslâm kelâm tarihinde ilk ortaya çıkan Mürciye mezhebinin görüşüne dayanmaktadır⁹.

Mürcie, büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a havâle ederek, onların cennetlik veya cehennemlik oldukları konusunda hiç bir fikir beyan etmeyen oluşumlara verilen müşterek bir isimdir.¹⁰ Ebû Hanîfe ile Mürcie arasındaki ilişkinin ne düzeyde olduğu konusu daha sonraki paragraflarda anlatılacaktır.

2. Eş'ârî ve Mâtürîdî âlimlere göre iman, Allah'ı ve O'nun peygamberlerinin, Allah'tan getirdikleri kesin olan hükümleri kalple tasdik etmektir.¹¹

3. Kerrâmiyye'ye göre iman Allah'ı, peygamberleri ve yerine

⁶ Mahmut Ay, "Kelâm'da Akıl İman İlişkisi: Temel Teolojik Yaklaşımlar", *AÜİFD* 52/1 (2011): 53.

⁷Recep Önal, "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i sünnet Polemiği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2015): 126.

⁸ Ebû Hanîfe, "*el-Fıkhü'l-Ekber*", *İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri*, trc.: Mustafa Öz (İstanbul: İfafv Yay., 2002), 58.

⁹ Kutlu, "Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları", 172.

¹⁰ Kutlu, "Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları", 172.

¹¹ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, trc.: Bekir Topaloğlu (Ankara: İsam Yayınları, 2002), 495.

getirmesi aklen vâcip olan her şeyi bilmek ve ikrar etmektir.¹² Bunlara göre inanılması gereken bütün hususları bilmek ve dil ile ikrar etmek yeterli olup kalbin tasdikine gerek yoktur.

4. Cehmiyye ve Râfizilerin bir kısmına göre iman, sırf kalbin mârifetinden ibarettir.¹³ Bu fırkalara göre iman, yalnızca Allah'ı ve peygamberlerin Allah'tan getirdiği her şeyi bilmektir. Ayrıca kalbin tasdik etmesine gerek yoktur.

5. Hâriciyye, Mutezile ve Zeydiyye mezhepleri ile İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfiî (ö. 204/819), İbn Hanbel (ö. 241/855), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi selef âlimleri ve hadisçilere göre iman kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve taatları işlemektir. Bu tanıma göre imanın tasdik, ikrar ve amel olmak üzere üç rüknü bulunmaktadır.¹⁴ Bu doktrinlere göre, imanın bu üç rükünden birisi bulunmadığı takdirde kişi iman etmiş olmaz.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Ebû Hanîfe'nin itikâdî görüşleri ile Mürkiye Mezhebinin itikâdî görüşleri büyük günah meselesinde olduğu gibi bazı konularda paralellik gösterse de Ebû Hanîfe'nin kelâm konusundaki her görüşü, Mürkiye Mezhebinin itikâdî konulardaki her görüşü ile örtüştüğünü söylemek mümkün değildir. Çünkü Mürkiye Mezhebi tek bir doktrin altında toplanmamış, tam tersi olarak kendi arasında da pek çok kollara ayrılmıştır. Hatta her bir fırka da kendi arasında küçük alt gruplara bölünmüşlerdir. Bunlardan birçoğu yapay olmakla beraber, İslâm Mezhepleri Tarihi klasik kaynakları, birbirinden farklı 70'e yakın tasnifler yapmaktadır.¹⁵

Öte yandan Mürkiye Mezhebi, ilk olarak büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a bırakmak anlamında ircâ fikriyle orta-

¹² Önal, "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i sünnet Polemiği", 126.

¹³ Önal, "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i sünnet Polemiği", 128.

¹⁴ Önal, "İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i sünnet Polemiği", 128.

¹⁵ Kutlu, "Mürchie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları", 199.

ya çıkan itikâdî bir mezhep olmakla beraber kelâmî bir okul değildir. Hanefiyye ve onun metodunu takip eden Mâtürîdiyye ise, hem itikâdî birer okul hem de kelâmî birer mezheptirler. Yine Hanefiyye ve Mâtürîdiyye ekolü, Kur'ân'a uygun olarak ortaya koydukları ırcâ fikrini kabul etmekle birlikte Mürcie mezhebinden olmayı kabul etmemektedirler.¹⁶ Bu bilgilere göre Ebû Hanîfe ve Mâtürîdî âlimlerin kelâm konusundaki her görüşü ile Mürciye'nin kelâm konusundaki her görüşünün örtüşüğünü söylemek imkânsızdır.

İslâmî fırkaların iman konusundaki görüşlerine genel bir atıfta bulunduktan sonra şimdi de asıl konumuzu oluşturan Mâtürîdî ve onun yolundan giden Ebu'l-Muîn en-Neseî'nin iman görüşüne geçelim.

1. Mâtürîdî'nin İman Görüşü

1.1. İmanın Tanımı

Mâtürîdî'ye göre iman, sadece kalbin tasdikidir.¹⁷ Mâtürîdî'nin, iman kavramının sözlük anlamından hareketle böyle bir tanımlama yaptığı anlaşılmaktadır. O'na göre, imana mahal olacak tek yer kalptir.¹⁸ Bundan dolayı da kalplerde oluşacak iman mahiyetini de yalnız Yüce Allah bilir. İnsanların ise kalbin derinliklerine nüfus etmeleri mümkün değildir.¹⁹ Mâtürîdî'nin, Kerrâmiyye gibi bazı fırkaların, iman sadece dilin ikrar etmesidir, kalbin imanla bir alakası yoktur.²⁰ şeklindeki görüşlerini kabul etmediği; asıl iman kalp işi olduğu, dilin ikrarının ise, sadece kalbin tasdikine delâlet ettiği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.²¹

Bundan dolayıdır ki, Mâtürîdî, mümin olmak için kalbin tasdikini yeterli görmekte ve dil ile ikrar etmenin şart olmadığı görüşü-

¹⁶ H. Sabri Erdem, "Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik" *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul, 22 - 24 Mayıs 2009). M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 261, 144- 146

¹⁷Ebû Mansur el-Mâtürîdî *Kitabü't-Tevhid*, thk. Bekir Topaloğlu-Mahmud Arûci (Ankara: İsam Yayınları, 2003), 607-608.

¹⁸el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 605.

¹⁹el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 602.

²⁰el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 601.

²¹el-Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 601.

nü savunmaktadır.²²

Mâturidî, imanın sırf kalbin tasdikinden ibaret olduğu şeklindeki tezini savunmak için, birtakım aklı ve naklî deliller öne sürmektedir.²³

Naklî Deliller

Mâturidî, bu bağlamda Kur'ân'dan birtakım ayetleri delil getirmekte ve bu âyetlerin işaret ettiği manayı şöyle yorumlamaktadır:

a. “Ey Rasûl! Kalpleri iman etmediği halde, dillerinin ucuyla inandık diyen kimselerin ve her türlü yalanı can kulağıyla dinleyen ve sana gelmek yerine başka insanlara kulak veren Yahudilerin küfürde yarıştıkları seni üzmesin.”²⁴ Bu ayette dilleriyle iman ettikleri halde kalben iman etmedikleri için Yahudilerin imanları Allah tarafından kabul edilmemiştir.²⁵

b. “Bedeviler inandık dediler. De ki: Siz iman etmediniz ama boyun eğdik deyin, iman sizin kalbinize henüz yerleşmemiştir.”²⁶ Bu ayete göre bedeviler, dilleriyle ikrar ettikleri halde henüz kalplerine iman yerleşmediği için onların da imanını Yüce Allah tarafından kabul görmemiştir.²⁷

c. “İnsanlardan bazıları, inanmadıkları halde, “Allah'a ve âhîret gününe inandık” derler. Fakat bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da, farkında değildirler.”²⁸ Bu ayetlerde münafıkların hallerinden bahsedilmekte ve kalplerinde tasdik olmadığı halde dilleriyle iman ettik demelerinin hakiki iman olmadığı vurgulanmaktadır.²⁹

d. “Doğrusu münafıklar cehennemden en alt tabakasına atıla-

²²el-Mâturidî *Kitabü't-Tevhid*, 601.

²³el-Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, 601-611.

²⁴el-Mâide, 5/41

²⁵el-Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, 601.

²⁶el-Hucurât 49/14

²⁷el-Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, 601.

²⁸el-Bakara, 2/8, 9

²⁹el-Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, 602.

caklardır. Onlara yardımcı da bulamayacaksın.”³⁰ Bu ayette münafıkların, cehennemin en alt köşesinde olacakları haber veriliyor. Eğer onların sırf dilleriyle ikrar etmeleri iman olsaydı, kesinlikle münafıklar cehenneme atılmazlardı.³¹

e. “Kalbi imanla dolu olduğu halde inkara zorlanan hariç”³² Bu ayette bir kişinin kalbindeki iman baki kalmak şartıyla diliyle inkar etse de mümin sayılması yine imanın kalbin tasdik etmesinden ibaret olduğunu göstermektedir.³³

f. “Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imanını en iyi bilendir.”³⁴ Cenâb-ı Hak, bu beyanıyla sözü edilen hanımların imanını daha iyi bildiğini haber vermektedir. Şayet iman sadece dil ile ikrardan ibaret olsaydı, bu kadınların beyanını duyan herkes onların imanda samimi olduğunu kabul etmesi gerekirdi.³⁵

Mâturîdî'nin, bu ayetleri yorumlarken şu görüşlere de yer verdiği görülmektedir:

a. Şayet iman, salt dil ile ikrardan ibaret olsaydı, Allah, münafıkları ve bedevi Arapları bu konuda kınamazdı.³⁶

b. Münafıkların kalpleriyle tasdik etmedikleri halde, iman ettik demeleri, Kur'an'da Allah'ı aldatma teşebbüsü olarak görülmüş ve bundan dolayı da münafıkların dilleriyle iman ettik demelerinin geçerli olmadığı ve onların yalan söyledikleri, bu ayetle ortaya konulmuştur.³⁷

c. Münafıkların kalpleriyle tasdik etmedikleri halde iman ettik dediklerinden dolayı cehenneme gireceklerini, yalan söyleyerek Allah'ı aldatma cihetine gittiklerinden dolayı da cehennemin en alt

³⁰en-Nisa, 4/145

³¹el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 602.

³²en-Nahl, 16 / 106

³³el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 605.

³⁴el-Mümtehine, 60/10

³⁵el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 601.

³⁶el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 601, 602.

³⁷Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik* (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008), 65-66.

tabakasına atılacaklarını ifade etmektedir.³⁸

d. “Kalbi imanla dolu olduğu halde inkara zorlanan hariç.”³⁹

Ayette ifade edildiği üzere, kalbinde iman sabit kalması şartıyla, sadece söz ile inkarda bulunan kişinin kâfir sayılmaması da, imanın kalple tasdik olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰

Mâturîdî, hakiki imanın oluşması için, salt dilin ikrarını da yeterli bulmamaktadır. Ona göre, dilin ikrarıyla beraber kalbin tasdiki de gereklidir. Mâturîdî, savunduğu bu tezini, imanla ilgili ayetlerin açık bir şekilde ortaya koyduğunu ifade ederek şu ayeti delil getirmektedir: “İnsanlar arasında öyle kimseler var ki, gerçekte inanmadıkları halde, “Biz Allah'a ve âhiret gününe inanıyoruz derler.”⁴¹ O'na göre, Yüce Allah, bu ayette kalbinde tasdik olmadığı halde, sadece diliyle iman ettiklerini söyleyenlerin imanlarını geçerli saymamaktadır.⁴²

Görüldüğü üzere Mâturîdî, sadece diliyle ikrar eden bir kimsenin, gerçekten mümin olup olmadığını, kalbin ikrarına mutabık olup olmamasına bağlamaktadır. Buna göre, eğer kalp ile dil arasında tasdik konusunda uyum varsa iman tahakkuk eder, aksi takdirde iman gerçekleşmez. Mâturîdî'nin bu ifadelerinden anlaşılan, iman, hiç kimsenin müdahalesinin ve vukûfiyetinin mümkün olmadığı bir kalb işidir. Yine Mâturîdî, "...sizin imanınızı en iyi Allah bilir.”⁴³ ayetinin ifadesine göre, hakiki imanın, kimde olduğunu Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinmeyeceği tezini de benimsemektedir.⁴⁴

Aklî Deliller

Mâturîdî'nin, iman sırf kalp işidir şeklindeki tezinin doğruluğunu ispat için öne sürdüğü aklî delillerden bazıları şunlardır:

³⁸el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 602.

³⁹en-Nahl, 16/106

⁴⁰el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 605.

⁴¹el-Bakara, 2/8

⁴²el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 602.

⁴³en-Nisa, 4/25

⁴⁴el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 602.

a. İman, dinî bir davranış biçimidir; dinlerin inanışlara mahal olan yeri ise kalptir.⁴⁵

b. İman, hiçbir icbarın ve ikrahın olmadığı bir yerde bulunması gerekir ki orası da ancak ve ancak kalptir.⁴⁶

c. Dünyada dilsiz insanların varlığı bir hakikattir. Eğer iman sadece dil ile ikrardan ibaret olsaydı, dilsiz olan, söz ile ifade ikrar etme imkânı olmayan insanların iman etmek istemelerine rağmen imanları gerçekleşmemiş olurdu. Oysaki bir kimsenin iman etmek isteyip de, Allah'a ve peygamberlerine imanının geçersiz olması düşünülemez. Öyle ise, imanın gerçekleştiği mahal kalptir.⁴⁷

d. Dîne inanmakla mükellef olan insanlardan hem davranış ve hem de dilin ifadesi açısından iman fiilinin yok olması tasavvur olunamaz. Şöyle ki, zamanın birçoğu mükelleflerin bir anda hem fiili ve hem de lisânî bir iman davranışı olmaksızın gelip geçmektedir. Meselâ, bir kişi namazda iken Allah'a, meleklerle, kitaplara vs. iman ettim demesi namazın bozulmaması için yasaklanmıştır. Eğer iman dilin ikrarından ibaret olsaydı burada iman menedilen bir şey olurdu. Hâlbuki iman süreklilik arz eden bir olgudur. Bu da gösteriyor ki, iman dilin değil, kalbin işidir.⁴⁸

e. Yüce Allah, imanın konumunu insanların gönlünde yüceltmiş ve ibadetlerin kabulüne vesile kılmıştır. Bu imtiyaza sahip olacak şey de, dil değil kalptir.⁴⁹

f. İmanla mükellef olanlar akıllı insanlardır. Çünkü imanın mahiyetine ait hususlar ancak akılla bilinebilir. Bu durum da yine kalbin bir fonksiyonudur.⁵⁰

g. Hz. Allah, Kur'ân'ın birçok yerinde ey iman edenler diye hitap etmektedir. Allah'a iman eden herkes bu hitabın içine girmekte-

⁴⁵el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 607.

⁴⁶el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 607.

⁴⁷el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 607.

⁴⁸el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 608.

⁴⁹el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 608.

⁵⁰el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 608.

dir. Oysaki hitabın kendisine yöneldiği anda dilini kullanmış değildir. O halde Hz. Allah'ın kişileri mümin diye nitelemesi, iman cevherinin hitap anında mevcut olduğunu göstermektedir.⁵¹

Mâturîdî'ye göre yukarıda anlatılan aklî deliller de gösteriyor ki, iman mahalli kalptir. İmanın oluşması için de sırf kalbin tasdikî yeterlidir.

1.2. İman – Marifet İlişkisi

Mâturîdî, diğer taraftan Cehmiyye ve benzerlerinin iddia ettiği gibi, imanın, sırf kalbin marifetinden ibarettir tarzındaki görüşleri de yetersiz ve yanlış bulmaktadır.⁵² O, bu konuda bazı naklî ve aklî deliller öne sürerek söz konusu fırkaların görüşlerini çürütmeye çalışmaktadır.

Naklî deliller:

a. Bir insanın bir şeyi bilmemesi, o şeyi inkar etmesi anlamına gelmez. Nitekim Yüce Allah, Hz. Lut'un kavmine şöyle dediğini hikâye eder: “ Siz münker bir kavimsiniz.”⁵³ Bu ayette Hz. Lut, kendine gelenler(melekler)'e inanmayan anlamında değil; yabancı ve tanınmayan anlamında bir topluluksunuz demek istemiştir. Yani Lut (a.s.), kendisine gelenler meleklerin kim olduğunu bilmediği halde onları inkâr etmiyor ve yok saymıyor. Bu durum da gösteriyor ki, bir şeyi bilmemek, onu inkâr etmek anlamına gelmez.⁵⁴

b. “Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkar ederse, kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkara) zorlanan başka..”⁵⁵ Cebir altında tutulan kişinin kalbinde marifetten başka bir şey bulunmasaydı, küfür onu yok edemez ve kalbi imanla dolu olan hariç ifadesi de bir anlam taşımazdı. Bu olay da gösteriyor ki, kalpte olan marifet değil tasdiktir.⁵⁶

⁵¹el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 609.

⁵²el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 612.

⁵³el-Hicr, 15/62.

⁵⁴el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 611.

⁵⁵en-Nahl, 16/106.

⁵⁶el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 612.

c. “Hani İbrahim, “Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona) “İnanmıyor musun?” deyince, “Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için” demişti.”⁵⁷ Bu ayette Hz. Allah, benim haberime veya benim hakkımda bildiklerine inanmadın mı, demek istemiştir. Hz. İbrahim de “Hayır, inandım” demiştir. Hz. Allah, İbrahim(a.s.)’e, “Bilmedin mi?” diye hitap etmemiştir. Bu olay da kalpte olanın marifet değil, tasdik olduğunu göstermektedir.⁵⁸

Aklî deliller:

a. İman marifetten ibarettir demek, eğer tasdike götüren bir marifet varsa iman tasdikten ibarettir anlamına gelir. Bu ilinti sebebiyle, iman marifetle tanımlanmış olur ki, aynen imanın, Allah’ın lütfu, nimeti ve ele geçirilmesine vesile olan benzeri şeylerle nitelen-dirilmesi gibi. Yani marifet imanın ele geçirilmesine vesile olabilir ama marifete iman denmez. Ancak tasdik olursa ona iman denir.⁵⁹

b. İnanılması zorunlu olan şeylerin, mesela, melekler ve peygamberler kalben, yani zihnen onları bilmek mümkün olmadığı halde onlara iman geçerli sayılmıştır. Burada marifet olmadığı halde iman gerçekleştiğine göre iman marifet değil; sadece tasdiktir.⁶⁰

Mâturîdî’nin öne sürdüğü naklî ve aklî delillerinden hareketle onun iman-marifet ilişkisinde savunduğu tezini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Mâturîdî’ye göre iman kalben tasdik etmektir; marifet ise herhangi bir şeyi bilmektir. Bu açıdan bakıldığında iman ile marifet birbirinden farklı kavramlardır. Çünkü bir insanın iman ettiği her şeyin mahiyetini bilmesi mümkün olmadığı gibi, bilmediği bir şeyi de inkâr ettiği anlamı çıkmaz. Öyle ise iman marifettir iddiası isabetsiz ve yanlıştır. Doğru olan ise, bir kişinin mahiyetini tam olarak bilmese de o şeyi kesin olarak kalben tasdik etmesinin imkân dâhi-

⁵⁷Bakara, 2/260.

⁵⁸el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 612.

⁵⁹el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 612.

⁶⁰el-Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 612.

linde olmasıdır. İşte mahiyeti bilinsin veya bilinmesin kalbin o şeyi tasdik etmesine de iman denir. Netice itibariyle iman marifet değil, kalbin tasdikidir.

1.3. İman Amel İlişkisi

Mâturidî, imanın tahakkuku için, kalbin tasdikini yeterli görmekte; bundan dolayı da, imanın gerçekleşmesi için amellerin de yerine getirilmesi gerekir görüşünü kabul etmemektedir.⁶¹

Mâturidî'nin bu bağlamda dayandığı bazı nakli deliller ve bu deliller hakkında yorumları ve bu konuda muhalif fırkalara karşı eleştirileri şöyledir:

a. “Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, "Rabbimize inanın!" diye imana çağırın bir davetçiyi işittik, hemen iman ettik. Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al.”⁶²

b. “Ey iman edenler size kısas farz kılındı.”⁶³

c. “Oruç size de farz kılındı.”⁶⁴

d. “Ey iman edenler, namazlarınızı dosdoğru kılın ve zekâtlarınızı verin.”⁶⁵ Bu ayetlerde Yüce Allah önce inananlara mümin diye hitap etmiş, sonra onlardan amelleri yerine getirmelerini istemiştir.⁶⁶ Bu bağlamda Yüce Allah, Kur'ân'da, iman ile ameli ayrı kategorilerde anlatmış, amelleri yerine getiremeyenleri kınamakla birlikte, onları mümin olarak kabul etmiştir. “Erkek veya kadın, mümin olarak, salih amel işlerse, işte onlar cennete girerler, kendilerine zerre kadar zulmedilmez.”⁶⁷ Bu ayet, amellerin imana dâhil olmadığını, amellerin yerine getirilmesinde de hassas davranılmasına işarette bulunduğunu göstermektedir. Zira kim

⁶¹el-Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, 602.

⁶²Al-i İmran, 3/193; Bk. Ebû Mansûr el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 1: 346.

⁶³el-Bakara, 2/178; Bk. el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1: 122, 127.

⁶⁴el-Bakara, 2/183; Bk. el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân* 1: 130.

⁶⁵el-Bakara, 2/43, 177; el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 2: 41; 122-124.

⁶⁶el-Mâturidî, *Kitabü't-Tevhid*, 611.

⁶⁷en-Nisa, 4/124.

mümin olarak salih amel işlerse ifadesi, kesin bir şekilde amelin, imandan bir parça olmadığını gösterir. Şayet salih amel işlemek iman olsaydı, o zaman Allah, kim mümin olarak iman amelini işlerse derdi. Bu ayette geçen mümin olarak ifadesinden, salih amellerin, ancak iman ile fayda vereceği tezine de ulaşılmaktadır. “İnananlar ancak Allah anıldığı zaman kalpleri titreyen, ayetleri okuduğu zaman imanları artan ve rablerine güvenen, namaz kılan, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarf edenlerdir.”⁶⁸ Bu ayetlerden hareketle, amelleri imandan bir cüz sayan Hâricîler ve Mutezile gibi fırkaların görüşleri yanlıştır. Bu ayetler, onların iddialarına medar olamaz. Çünkü bu ayetlerin delalet ettiği mana, amellerin imana dâhil olması değil; müminlerin, söz konusu amelleri işlemekle sorumlu olduklarıdır. Yoksa yukarıda ismi geçen fırkaların iddia ettikleri gibi amel olmadan imanın olamayacağı anlaşılmaz.⁶⁹

Bundan dolayı amellerin eksik yapılmasıyla veya terk edilmesiyle bir mümin imandan çıkmaz. Ancak kâmil bir imana sahip olmak için her Müslüman'ın dinî görevlerini titizlikle yerine getirmesi gereklidir. Buna göre Allah'a karşı vazifesini yerine getiren her insan, itaatkâr bir mümin; iman gereğini yerine getirmeyen kişi ise, günahkâr bir mümindir.⁷⁰

Ayrıca Mâturîdî, amellerin imandan bir parça olmadığı noktasında aşağıdaki ayetleri delil getirmekte ve şu izahlarda bulunmaktadır:

a. Kur'ân ayetlerinde namaz ve zekât gibi ibadetlerin imandan sonra zikredilmesi, iman ile amelin ayrı ayrı şeyler olduğunu göstermektedir. Mesela, adalet kavramı Hz. Allah katında çok önemli bir kavram olmasına karşın bu nitelikten yoksun olanlar imandan çıkmış olmaz: “Ey iman edenler içinizden dürüst iki insan şahitlik

⁶⁸el-Enfâl, 8/2, 3.

⁶⁹el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 2: 331.

⁷⁰Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, 71.

etsin.”⁷¹ Bu ayet amelin imandan bir cüz olmadığını göstermektedir. Çünkü Yüce Allah, bu ayette, içinizden dürüst iki insan sözünden müminleri kastetmektedir. Eğer her mümin adalet sıfatına sahip olsaydı, ayetin başlangıcı müminlere hitap olduğu için, Allah içinizden iki insan derdi. Bu ayetten, adaletli mümin olabileceği anlaşılacağı gibi, adaletli olmayan müminin de olabileceği anlaşılmaktadır.⁷² Ayrıca bu ayette Allah, dürüst olmayan mümini, şahitlik yetkisini elinden alarak cezalandırıp kınamasına rağmen onu günahkâr bir mümin olarak kabul etmektedir. Bu da amelin, iman gereği olduğunu, fakat imandan ayrı düşünülmesi gerektiğini göstermektedir.⁷³

Bu kapsamda Mâturîdî, iman amel ilişkisinde Cibril hadisini de, iman ve amelin ayrı ayrı şeyler olduğu konusunda farklı bir delil olduğunu ifade etmektedir. Zira bu hadiste, Cebrâil (a.s.)'in Rasûlullah (s.a.s.)'e, imanın neden ibaret olduğunu sorması üzerine, Hz. Peygamber: “İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır” şeklinde cevap vermiştir. Netice itibariyle bu hadis de iman ile amelin farklı şeyler olduğunu göstermektedir.⁷⁴ Mâturîdî'nin bu ifadelerinden iman ile amel arasında et-turnak misali bir ilişkinin olduğuna da vurgu yapılmaktadır.⁷⁵

1.4. Mukallidin İmanı

Mâturîdî'ye göre iman, kalbin tasdikinden ibaret olduğundan⁷⁶ herhangi bir insanı taklit ederek inanan kişi de mümindir. Şu kadar var ki, ancak hakiki imana erebilmek için kişi, gücünün yettiği kadar araştırma yaparak imanın hakikatini kısa zamanda öğrenmeye çalışmalıdır. Aksi takdirde günahkâr olur.⁷⁷ Mâturîdî, iman

⁷¹el-Mâide 5/106.

⁷²el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 2: 87.

⁷³Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, 72.

⁷⁴el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 550.

⁷⁵Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*, 70.

⁷⁶el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 601.

⁷⁷el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 2: 376.

konusunda mukallidin araştırma yapmasını zorunlu gördüğü halde eserlerinde açıkça taklidi imanın geçersizliği yönünde bir beyanı olmamıştır. Bu husustan yola çıkarak bazı araştırmacılar Mâturîdî'nin, taklidi imanın hakiki olmadığı şeklindeki ifadesini, bu imanın sağlam ve kâmil bir iman olmadığı şeklinde yorumlamışlardır.⁷⁸

Hüseyin Atay ve Şaban Ali Düzgün gibi bazı âlimler, taklidi iman konusunda Mâturîdî'nin, araştırma yapmadan inanan mukallidin imanını muteber hakiki bir iman saymamasına rağmen sonraki Mâturîdî âlimlerin bunu yumuşatma yoluna giderek geçerli bir iman saydıklarını ifade etmektedirler. Örnek olarak da buna Ebu'l-Muîn en-Neseî'yi göstermektedirler. Çünkü Neseî'ye göre iman Hz. Muhammed'in Allah katından getirdiği şeyi tasdik etmekten ibarettir. Kendisinde bu tasdik bulunan kimse de iman etmiştir. Ancak iman için gerekli olan araştırmayı yapmadığından dolayı sorumlu ve günahkâr olur.⁷⁹

Ahmet Ak da Mâturîdî'nin hakiki iman için kişinin araştırma yapması zorunludur şeklindeki görüşünü doğru bularak şöyle yorumlamaktadır: İmanda mukallid kişi, kendi gayretleriyle çalışıp imanın hakikatine ve güzelliklerine ulaşamadığı zaman imanını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Bu sebepten dolayı da mukallid kişinin imanını, son nefese kadar muhafaza etmesi çok zordur. Aslında mukallid olsun olmasın her müminin, aklını kullanarak tefekkür ederek Allah'a bilinçli bir şekilde inanması ve imanın gereğini yerine getirmesi kâmil bir mümin olması için de gerekli bir durumdur.⁸⁰

Netice itibariyle taklidi iman bağlamında Mâturîdî, mukallid kişi iman konusunda araştırma yaparak imanı taklidden hakiki imana ulaştırmalıdır dese de o, araştırmayı terk eden kişinin de

⁷⁸Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-temhîd li kavâidi't-tevhîd*, trc. Hülya Alper (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 171.

⁷⁹Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûlu'd-Dîn*. Nşr. Hüseyin, Atay-Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2004), 38-42.

⁸⁰Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*, 70.

imanını geçerli saymaktadır. Çünkü ona göre iman tasdikten ibaretir. Bu tasdik ise mukallide de mevcuttur. Ayrıca Mâturîdî'nin araştırma yapmadan mukallidin imanının geçersiz olduğu yolunda bir beyanı da bulunmamaktadır. Sonuç olarak Mâturîdî'nin anlayışına göre, taklîdî iman geçerlidir ama dünya ve âhiret saadetini temin için yeterli değildir. Hatta bundan daha önemlisi de mukallidin imanının her an yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söylemek mümkündür.

1.5. Büyük Günah Meselesi

Mâturîdî'ye göre, iman ile amel ayrı ayrı şeyler olduğundan, şirk koşmanın dışında, büyük günah işleyenler, imandan çıkmazlar.

İmam Mâturîdî, bu konudaki görüşlerini bir takım ayetlerle açıklamakta ve bu fikrine muhalif olanları da şu şekilde eleştirmektedir:

a. “İman edenlerin Allah'ı zikretmelerinin ve Kur'an'ı anlamlarının zamanı hâlâ gelmedi mi?”⁸¹ Yüce Allah, burada hatalı davranışlarından dolayı müminleri kınamakla birlikte onları mümin kabul etmiştir.⁸²

b. “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur.”⁸³ Hz. Allah, bu ayette, yapmadığı bir şeyi yapmış gibi göstererek yalan söyleyen kimseyi, “yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz” demekle, günah olarak vasıflandırmış, yalan söylemeyi, kınamış ve “yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük azaba sebep olur” diyerek tehdit etmiştir. Fakat bununla birlikte, ayetin başında “Ey iman edenler” diye hitapta bulunması, büyük günah işleyenin mümin olduğuna delildir.⁸⁴

c. “Ey müminler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılın-

⁸¹el-Hadîd, 57/16.

⁸²el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 610.

⁸³es-Saff, 37/2, 3.

⁸⁴el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 5: 117.

dı.”⁸⁵ Buyurarak insan öldürmek gibi büyük günah işleyenlere “Ey müminler” diye hitap etmiş olması ve onlardan müminlik ismini kaldırmamış olması da, büyük günah işleyenin imandan çıkmadığını gösteren başka bir delildir.⁸⁶

Mâturîdî'nin bu görüşleri, Ebû Hanîfe'nin bu bağlamdaki görüşlerine dayanmaktadır. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre de haramları irtikâp eden bir kişi, onu helal saymadıkça günahkâr olsa da mümindir⁸⁷ Çünkü bu Müslüman her ne kadar günah işlese de Allah'ın düşmanı değildir. Zira düşman, düşmanına kin ve nefret besler. Hâlbuki günahkâr mümin her ne kadar günah işlemiş olsa da Allah'a inanır ve O'nu her şeyden daha çok sever. Bu durumda olan mümin, Allah'ı inkar etmemiş, fakat emrettiği bazı hususlarda O'na âsî olmuştur.⁸⁸ İmanlı olmakla beraber âsî olan kişi de günahkâr bir Müslüman olup onun azap görmesi veya affedilmesi Hz. Allah'a kalmıştır. Hz. Allah isterse o günahkâr mümini bağışlar, ya da işlediği günah kadar azap eder. Ancak o, Allah'ın kitabından herhangi bir şeyi inkar etmediği için her zaman mümindir.⁸⁹

1.6. İmanda Artma ve Eksilme

Mâturîdî'ye göre, müminin imanında artma ya da eksilme söz konusu değildir. Yani bir kişi salih amelleri yerine getirmesiyle imanını artmış, terk etmesiyle de azaltmış olmaz.⁹⁰ Çünkü iman, Allah'ın varlığına ve birliğine, Muhammed (a.s.)'in O'nun kulu ve rasûlü olduğuna ve rasûlünün Allah'tan getirdiği her şeye inanıp, kalp ile tasdik etmektir. Bundan dolayı imanın özünde her hangi bir artma ve eksilme söz konusu olamaz. Fakat imanın vafında ve kalitesinde artma ve eksilme olabilir. Diğer bir ifadeyle bir mümin, kâmil bir imana sahip olabildiği gibi sığ ve yüzeysel kuru bir imana

⁸⁵el-Bakara, 2/177.

⁸⁶el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1: 122.

⁸⁷Ebu Hanîfe, *İmâm-ı Â'zam'ın Beş Eseri (el-Fıkhü'l-Ekber)* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. 1992), 67.

⁸⁸Ebu Hanîfe, *İmâm-ı Â'zam'ın Beş Eseri (el-Alim ve'l-Müte'allim)*, trc. Mustafa Öz (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. 1992), 29.

⁸⁹Ebu Hanîfe, *İmâm-ı Â'zam'ın Beş Eseri (el-Fıkhü'l-Ekber)*, 57.

⁹⁰el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1: 332.

da sahip olabilir.⁹¹

Mâturidî, imanın vasfında ve kalitesindeki artışı, imanın kalpte sabitleşmesi, kuvvetlenmesi gibi anlamlara geldiği görüşünde olup imanın vasfında ve keyfiyetinde meydana gelecek artışın imkân dâhilinde olduğunu birkaç açıdan ele alıp şöyle izah etmektedir:

a. İmandaki artış, toptan inanılması şart olan şeylere, ayrıntılı bir şekilde inanmakla da gerçekleşebilir. Mesela iman esaslarına toptan inanan bir kişi, Kur'ân'ın ayetlerini okuyup anladıkça imanı güzelleşip, olgunlaşabilir. Bu cümleden olarak, A'râf, 7/54. ayetinde geçen 'lehü'l-halk ve'l-emr' deki 'el-emr' kelimesinin manasını anlayan bir kişinin Allah'ın kudret ve azametini daha iyi idrak etmesi ve O'na olan imanının ve güveninin artması mümkündür.⁹²

b. İmandaki artış, iman şuurunun teceddüd ederek sürekli hale gelmesi ve kalbe tam yerleşmesi Yüce Allah'ı inkara götürecek her şeyden, daima uzak durmak demektir. Diğer bir ifadeyle kalpteki mevcut imanı, her an yenileyerek korumak demektir.⁹³

c. İmandaki artış, namaz kılan müminin her namazında "Allah'ım bize hidayet ver" demesine benzemektedir. Yani bir müminin "Allah'ım bize hidayet ver" demesi, Allah'ım bizi sırat-ı mustekîm yolunda dâim eyle!; "Ayağımızı kaydırma!" anlamına gelmektedir. Mâturidî'ye göre bu durumda imanın artması, hidayette olan kimşenin hidâyet istemesi gibi bir şeydir.⁹⁴

d. Mümin bir kişinin Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerine bakarak, Allah'ın âlemdeki her şeyi yerli yerince yaratmasına vakıf oldukça, daha önce sahip olduğu imanını kökleştirip güçlendirmesi ve kesinleştirmesi de imkân dâhilindedir. Yine Allah'ın ayetleri sadece Kur'ân âyetleri olmayıp aynı zamanda O'nun varlığına ve birliğine delalet eden her şeydir. Bu bağlamda mümin bir kişinin âlemdeki nizam ve intizama bakarak onlardaki âhenk ve ihtişamı gör-

⁹¹Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*, 75.

⁹²el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1: 331, 332.

⁶⁰el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1: 332.

⁶¹el-Mâturidî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, 1: 9, 10.

dükçe, Allah'ın kudret ve azametini daha iyi anlaması, Yüce Allah'a olan güveninin ve imanın artması mümkündür.⁹⁵

İmam Mâturîdî'nin yukarıdaki ifadelerine göre imanın gerçekleşmesi için iman esaslarının tümüne inanmak gerekir. Bu bağlamda iman esaslarının bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamakla iman gerçekleşmiş olmaz. Buna göre bir kişide iman ya vardır ya da yoktur. Diğer bir ifadeyle falan kişinin imanı vardır ama yarımdır denilemez. Bu nedenle imanın özünde kesinlikle artma ve eksilme söz konusu olamaz. Ancak imanın kalitesinde, artma ve eksilme olabilir.

Ahmet Ak, Mâturîdî'nin imanın artması veya azalması konusundaki görüşünü, suyun oluşumunu meydana getiren hidrojen ve oksijen bileşenine benzeterek meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Şöyle ki: “Mâturîdî'nin imanda artma ve eksilme olmayacağı, fakat imanın kalitesinde artma ve eksilme olacağıyla ilgili anlayışı, H₂ O'dan oluşan suya ve kalitesine benzetilebilir. Yani iki hidrojen atomuyla bir oksijen atomunun bir araya gelmesiyle su meydana gelir. Yoksa sadece bir oksijen veya sadece bir hidrojenin birleşmesiyle; ya da sadece hidrojenle veya sadece oksijenle su meydana gelmez. İmanın gerçekleşmesi de iman esaslarının tamamına inanmakla olur. Yoksa olmaz. Ayrıca iki hidrojen ve bir oksijenden meydana gelen su, berrak, koku ve tat gibi bulunması gereken özelliklerini taşıyınca kaliteli su olur. Yoksa kalitesiz su olur. Suyun bazı vasıfları yeteri kadar bulunmasa da ona su denilir. İmandaki artış, kaliteli suya benzetilebilir.”⁹⁶

Sonuç olarak Mâturîdî, ameller imana dâhil değildir düşüncesinden hareketle imanda herhangi bir artma ve eksilmenin olacağını kabul etmez. Kur'an'da imanın artışına yönelik ayetler nüzûl dönemi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Çünkü Mâturîdî'ye göre, o dönemde belirli aralıklarla nâzil olan ayetler yeni

⁶² el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, 1: 331.

⁹⁶Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*, 76-77.

bir iman esasıyla geldiği için her bir ayet de sahabenin imanında bir artış meydana getiriyordu. Vahyin kesilmesiyle ayetlerin gelmesi de bittiğine göre artık müminlerin imanında artış da söz konusu değildir. Ancak öz itibarıyla artış ve eksilme kabul etmeyen iman, kalite yönünden farklılık arz edebilir. Bu nedenle imanının vasfı, keyfiyeti, kalitesi ve mükemmelliği açısından müminlerin birbirlerinden farklı olabilmeleri her zaman mümkündür.

1.7. İmanda İstisna

İmanda İstisna Konusu

Bu temel meselede bir kimsenin, inşallah, müminim veya ümit ederim müminim yerine, ben gerçekten müminim diyerek imanına şek ve şüphe katmaması gerektiği kastedilmektedir.⁹⁷

Mâturîdî, bir kişinin Allah isterse ben müminim ya da inşallah ben müminim gibi ifadelerini imanda istisna anlamına geleceği ve imana şüphe sokacağı düşüncesiyle yanlış bulmakta; hakiki bir imanın gerçekleşmesi için ben gerçekten müminim veya ben müminim şeklinde ifade edilmesini zorunlu görmektedir.

Mâturîdî, bir takım aklî ve naklî delillerle bu konudaki fikirlerini şöyle dile getirmektedir:

a. İstisna kavramı, halk arasında şüphe ve zan ifade eden hususlarda kullanılır. Kesin olarak bilinmesi gereken iman hususunda, inşallah diyerek istisna yapmak doğru değildir. Hatta böyle yapan kişi de muhataplarının tepkisini alır ve onun bu tutumu hoş karşılanmaz.⁹⁸

b. Bu bağlamda Hz. Allah, “ İman edenler ancak, Allah’a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir”.⁹⁹ ayetiyle insanları uyarmakta ve açıkça “Biz Allah’a

⁹⁷ Kutlu, “Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları”, 190-191

⁹⁸el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 624.

⁹⁹el-Hucurât, 49/15; Bk. el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 4: 550-551.

inandık deyiniz.”¹⁰⁰ beyanıyla, iman konusunda şüphe ve tereddüde düşülmemesini; imanın kesin bir şekilde ifade edilmesini istemektedir.¹⁰¹

c. İmanı inşaallah müminim şeklinde ifade eden kişinin kafası net değildir.¹⁰² Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi, inşaallah kelimesi, kesin olmayan ve zannederim, tahmin ederim ve şüphe ile karşılarım gibi manalarda kullanılır.¹⁰³

d. Allah'ın varlığı ve birliği, gökyüzünde parlayan güneşin mevcudiyetinden çok daha açıktır. Böylesine aşikâr olan Yüce bir varlığa inşaallah, eğer Allah dilerse inanıyorum şeklinde ifade edilmesi yanlıştır.¹⁰⁴

Ahmet Ak, Mâturîdî'nin buradaki savunduğu düşüncesini daha somut bir örnekle şöyle açıklar: “Kendi vücuduna ve çevresine ibretle bakan bir kimse, Yüce bir yaratıcının varlığına ve birliğine inanma konusunda, ben inşaallah müminim şeklindeki sözü, karşısında kocaman bir ağaç bulunan birisinin, inşaallah şu ağacı görüyorum demesi kadar garip ve yanlıştır. Mâturîdî'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre, bir kimsenin açık havada, güneşi işaret ederek, ben inşaallah güneşi görüyorum demesi ne kadar yanlış ve tuhaf ise, inşaallah müminim demesi de, o kadar yanlış ve tuhaftır. O halde mümin hiçbir kuşkuya kapılmadan göğsünü gere gere ben Allah'a inanıyorum demelidir.”¹⁰⁵

Netice itibarıyla Mâturîdî, kesin bir dille ifade etmesi gereken imanı, inşaallah müminim şeklinde istisna ifadesiyle kullanılmasını doğru bulmaz. Çünkü buradaki istisna ifadesi, içinde şek ve şüphe barındırmaktadır. İman ise şek ve şüpheyi kabul etmez.

¹⁰⁰el-Bakara, 2/136.

¹⁰¹el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1: 98; el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 624.

¹⁰²el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 626.

¹⁰³el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 624-625.

¹⁰⁴el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 625-626.

¹⁰⁵ Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*, 77-78.

1.8. İman ve İslam Kavramları

Mâturîdî'ye göre iman ve İslâm kavramları sözlük açısından farklı anlamlar içerseler de İslâm literatüründe aynı anlamda kullanılmaktadır. Zira iman, Allah'ın varlığına, birliğine, eşi ve benzerinin olmadığına, her şeyin onun dilemesi ve yaratmasıyla var olduğuna inanmak; İslâm ise, Allah'a hiç kimseyi ortak koşmaksızın tamamen O'na teslim olmaktır.¹⁰⁶ Bu nedenle, bunlardan birisinin varlığı, diğ-
ğinin de varlığını zorunlu kılar. Buna göre bir kimse, mümin ise aynı zamanda Müslüman'dır; eğer Müslüman ise yine aynı zamanda mümindir. Nasıl ki insan ve âdemoğlu, kişi ve fûlan kelimeleri eş anlamlı kavramlar ise, iman ve İslâm kavramları da eş anlamlı ke-
limelerdir.¹⁰⁷

Mâturîdî, bu konudaki iddialarını teyid için birtakım deliller serdederek düşüncelerini şöyle devam ettirmektedir:

a. “Bunun üzerine, orada (suçlular arasında) bulunan mü-
minleri çıkardık. Zaten orada, Müslüman olan sadece tek bir ev
halkı bulduk.”¹⁰⁸ Bu ayette Hz. Allah'ın aynı kimseleri hem mümin-
ler hem de Müslümanlar olarak vasıflandırması, iman ile İslâm'ın
aynı anlama geldiğini açıkça göstermektedir. Yine Kur'ân'da, ebedi
kurtuluş müjdesi bazen iman kavramına bazen da İslâm kavramına
bağlı olarak verilmektedir.¹⁰⁹

b. Bazı hadislerde de iman ve İslâm kavramları terim olarak
aynı anlamda kullanılmıştır:

1. “Cennete sadece mümin olan girer.”¹¹⁰ ifadesinin, baş-
ka bir rivayette, “Cennete sadece Müslüman olan girer” diye nakle-
dilmesi de İslâm ile iman kavramının aynı anlamda olduğunu gös-
termektedir.¹¹¹

¹⁰⁶ Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 632-642.

¹⁰⁷ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 634.

¹⁰⁸ ez-Zâriyât, 51/35, 36.

¹⁰⁹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 637.

¹¹⁰ İki rivayet için bk. Buhari, "Cihad", 2, "Rikak", 45; Müslim, "İman", 178, 377-
378; İbn-i Mâce, "Zühd", 34.

¹¹¹ el-Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 637.

2. Cibril hadisinde geçen iman ve İslâm kelimeleri de aynı anlamda kullanılmıştır. Çünkü Cibril hadisiyle ilgili değişik rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan iman nedir? İslâm nedir? şeklindeki rivayetler, ikinci soruya verilen cevabın, birinci sorunun açıklaması olduğundan dolayı iman ile İslâm kavramları aynı anlama gelen iki farklı kelimedir.

d. İslâm dünyasında, her Müslüman'a, mümin ve her mümine de Müslüman denilmesi tartışmasız bir şekilde süregelmiştir. Bu durum da, iman ve İslâm'ın aynı anlamda kullanıldığı örfî bir delildir.

e. Bütün mezheplere göre, kişiyi imandan çıkararak bir davranış İslâm'dan çıkardığı gibi İslâm'dan çıkararak bir davranış da, imandan çıkarmaktadır.¹¹²

Mâtürîdî, bu açıklamalardan, iman ve İslâm kelimelerinin esas itibarıyla aynı anlamda kullanılan farklı kelimeler olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca O, iman ile İslâm'ın aynı anlama geldiğini kabul ettiği için amelleri, iman ve İslâm'dan ayrı değerlendirmektedir.¹¹³

Sonuç olarak Mâtürîdî'nin din anlayışında hoşgörünün ege-men olmasından dolayı onun, insanlara son derece saygılı olduğunu ve buna paralel bir ilmî üslup geliştirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim o, kelâmcı kişiliğine rağmen gerek gayr-i Müslim unsurlara karşı, gerekse diğer Müslüman mezhep sahiplerine karşı genellikle saygılı bir üslup kullanmıştır. Eleştirdiği görüşleri genel olarak deliller çerçevesinde eleştirmiş, kimseyi küçümsemekten ilgili delil, akli yorum ve muhâkemelerle karşı görüşleri çürütmeye çalışarak belirgin bir ilmî üslup sergilemiştir.¹¹⁴

¹¹²el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 638.

¹¹³Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*, 88.

¹¹⁴Saffet Sarıkaya, "Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı" (22 - 24 Mayıs 2009 İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 261): 116, 117.

2. Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin İman Görüşü

2.1. İmanın Tanımı

Nesefî'ye göre iman, kalbin tasdikinden ibarettir.¹¹⁵ Buna göre Yüce Allah ile kul arasında imanın gerçekleşmesi için sırf kalbin tasdiki yeterlidir. Ama bu kişinin, insanlar arasında mümin sayılması ve İslâm hükümlerinin uygulanabilmesi için de dil ile İkrâr etmesi lazımdır. Bu tanım aynı zamanda Ebû Hanîfe ve Ebû Mansûr Mâtürîdî'nin tanımlarıdır. Eş'arî'den gelen iki rivayetten, daha doğru olan tanım da böyledir. Hadisçilerden Hüseyin b. Fadl el-Becelî'nin tanımı da buna yakındır. Yine Ehl-i Lügat'a göre de iman, tasdik demektir. Zıddı ise tekzip/yalanlamadır. Bu her ikisi de kalbin işidir. Bununla beraber iman kavramını birçok kelâmî firkalar kendilerine göre tanımlama ve yorumlama yoluna gitmişlerdir.¹¹⁶ Bu noktada özellikle Hanefî/Mâtürîdî'ler, iman sadece kalbin tasdikinden ibarettir tanımını benimsemişlerdir. Nesefî'nin de aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷

Ebu'l-Muîn en-Nesefî, bu konudaki görüşlerini birtakım nakli, akli ve örfi delillere dayandırarak şöyle izah etmektedir:

Nakli Deliller

İman kavramı, Kur'ân'da kalp ile tasdik etmek anlamında kullanılmış ve kalbin tasdiki olmaksızın sadece dilin ikrârı, iman tahakkukunda yeterli görülmemiştir¹¹⁸. Bu ayetlerden bazıları şunlardır:

a. Hz. Yakup (a.s.) ile oğulları arasında geçen bir konuşmada, çocukları babalarına hitaben: "Sen bize inanacak değilsin."¹¹⁹ Yani, bizi tasdik edici değilsin, demişlerdir. Burada iman kelimesi, kalben tasdik etmek manasında kullanılmıştır. Bu da bütün kullar için Hz.

¹¹⁵Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk.: Muhammed Enver Hamid İsa (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Tûras, 2011), 1: 111.

¹¹⁶en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 1: 110.

¹¹⁷en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 1: 111.

¹¹⁸en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1077, 1084, 1085.

¹¹⁹Yûsuf, 12/17

Allah'a iman etmenin aslıdır. Bu iman da ancak Allah katından getirdiği her şeyde Resûlullah (s.a.v.)'i tasdik etmekle mümkündür.¹²⁰

b. “Kim Tâğût'a küfreder ve Allah'a inanırsa..”¹²¹ ayetinde küfürden murad, tekzip; imandan murad ise tasdiktir.¹²²

c. “Ey Rasûl! Kalpleri iman etmediği halde, ağızlarıyla inandık diyen kimselerin ve her türlü yalanı can kulağıyla dinleyen ve sana gelmek yerine başka insanlara kulak veren Yahudilerin küfürde yarıştıkları seni üzmesin.”¹²³

d. “Bedeviler inandık dediler. De ki: siz iman etmediniz ama boyun eğdik deyin, iman sizin kalbinize henüz yerleşmemiştir.”¹²⁴

e. “Kalbi imanla dolu olduğu halde inkâra zorlanan hariç.”¹²⁵ Bu ayetlere göre, eğer iman, sadece dil ile ikrardan ibaret olsaydı, Allah, münafıklar ve bedeviler için böyle olumsuz ifadelerde bulunmazdı. Ayrıca Allah'ın, kalbin tasdik etmesi şartıyla, dil ile yapılan inkârı, söyleyen için küfür sebebi saymaması da, imanın kalple tasdik olduğunu ifade etmektedir.¹²⁶

Neseî'ye göre bu naklî deliller de gösteriyor ki, iman sadece kalbin tasdikinden ibarettir.

Aklî Deliller

Neseî'nin, imanın tanımı konusundaki aklî delilleri ve yorumu şöyledir:

a. İman, hiç kimsenin müdahale edemeyeceği, baskı ve cebir altında bırakılmayacağı bir yerde olması gerekir ki, bu özelliği taşıyan yegâne organ kalptir. Çünkü orayı hiçbir baskı ve cebir etkilemez. Bu gerçekler de, imanın gerçekleştiği yerin, kalp olduğunu

¹²⁰Ebu'l-Muîn en-Neseî, 2007: 143.

¹²¹el-Bakara, 2/256

¹²²en-Neseî, *Tabsîratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1078.

¹²³el-Mâide, 5/41

¹²⁴el-Hucurât, 49/14

¹²⁵el-Nahl, 16/106

¹²⁶en-Neseî, *Tabsîratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1086.

göstermektedir.¹²⁷

b. Tuvalette ihtiyaç giderirken ve namazda kıraat yaparken dil ile kelime-i tevhîd okumanın men edilmesi de iman etme konusunda dilin ikrarının şart olmadığını gösterir. Çünkü eğer ikrar iman olsaydı, yukarıda anlatılan yerlerde kelime-i tevhidin okuması men edilmezdi. Zira böyle bir men, imandan men manasına gelir. Hâlbuki imanı yasaklamak bâtıldır.¹²⁸

Nesefî'ye göre bu aklî deliller de gösteriyor ki, iman sadece kalb ile tasdikten ibarettir.

Örfî Deliller

Nesefî'nin, imanın tanımı konusundaki örfî delilleri ve bu bağlamdaki yorumu şöyledir:

a. Arap dilcileri iman kelimesini, sözlükte tasdik etme anlamında kullanmışlardır.¹²⁹

b. Bir başkasını, haber verdiği konuda tasdik eden her kişiye de, sözlükte mümin denir. Bu bilgilere göre, Yüce Allah ile kul arasında imanın gerçekleşmesi için sırf kalbin tasdiki yeterlidir. Ama bu kişinin, insanlar arasında mümin sayılması ve İslâm hükümlerinin uygulanabilmesi için de dil ile ikrar etmesi lazımdır.¹³⁰

c. Rakkâşî ve Abdullah b. Saîd el-Kattân gibi bazı âlimlerin ve Kerrâmiyye'nin iman mücerret ikrardan ibarettir ve kalpte iman diye bir şey yoktur.¹³¹şeklindeki görüşlerinin yanlışlığı ortadadır. Çünkü bu anlayış örfî değerlere ters bir yaklaşımdır.

Nesefî'nin, iman, kalbin tasdiki mi; yoksa dilin ikrarı mı meselesine geniş yer verdiği görülmektedir. Nesefî'nin bu konudaki düşünceleri özet halinde şöyledir:

Bu konuda doğru olan, imanın kalbin tasdikinden ibaret ol-

¹²⁷en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1085.

¹²⁸en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1075-1076.

¹²⁹en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1078.

¹³⁰en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1076.

¹³¹en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1075-1076.

masıdır. Dil ile ikrar ise imanın dışı yansımasıdır. Aksi takdirde sırf ikrar ile iman gerçekleşmiş olmaz. Şu ayet ve hadisler de bu görüşü desteklemektedir:

1. "Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla inandık diyen kimselerden..."¹³²Yüce Allah'ın münafıklar hakkındaki bu ayeti, imanın dil ile değil, kalp ile olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yukarıdaki bazı âlimlerin dediği gibi eğer iman ikrardan ibaret olsaydı, o zaman-hâşâ- bu ayetin bir anlamı kalmazdı. Çünkü ayette münafıklar kalpleriyle inanmadıkları halde, dilleriyle inandık diyorlar; Yüce Allah da bunların kalbinde iman olmadığından dolayı onları yalancılıkla kınamaktadır. Öte yandan eğer siz sadece dil ile ikrarı iman sayarsanız, o zaman bu kınama Hz. Peygamber (s.a.v), sahabe ve bütün müminlere de şâmil olurdu. Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve bütün müminler, münafıkların kınandığı şeyle kınanmış veya Yüce Allah, münafıkları Peygamber (s.a.v.) ve sahabedeki bir hal sebebiyle ayıplamış olurdu. Hâlbuki her iki durum da küfrü gerektirir.

2. "A'râbiler iman ettik dediler, de ki: Siz henüz iman etmediniz ve lâkin henüz iman kalplerinizin içine girmemiş olduğu halde İslâm'a girdik deyin." (el-Hucurât, 49/14). Eğer iman kalp değil, dil ile olsaydı onların iman ettik sözleri iman olurdu. O zaman da onlara iman etmediniz denmesi emri, yalan söylemesini emretmek olurdu. Yüce Allah'ın Peygamberi (s.a.v.)'ne yalan söylemeyi emrettiğini zannetmek de küfürdür. Yine bu durumda iman henüz kalplerinize girmedi sözünün bir anlamı kalmazdı. Çünkü onlar Nebî (s.a.v.) ve sahabeye (r.a.) de iman sizin de kalplerinize girmedi demiş oluyorlar. Bu anlayışın sakatlığı da açık bir şekilde ortadadır.¹³³

3. Abdullah b. Saîd'e göre, kalbin tasdiki ile dilin ikrarı bulunursa, buna imanın tasdiki değil, imanın ikrarı denir, ama tasdik yok olduğunda da, mücerret söz iman olmaz. Yani tasdik, ikrarın

¹³²el-Mâide, 5/41

¹³³en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 147.

iman olmasının şartıdır. Abdullah b. Saîd'in görüşüne göre, münafıklarda tasdik bulunmadığından, mücerret ikrarla mümin olamazlar.

4. Kerrâmiyye'ye göre, mücerret ikrar imandır, imanın gerçekleşmesi için tasdik şart değildir. Bunların mantığına göre, münafıklar da hakikaten mümin olup, kâfir değildirler. Kerrâmiyye'nin bu görüşü şu ayetle reddedilmektedir: "Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah, fâsık topluluğu doğru yola iletmez."¹³⁴bu ayette Yüce Allah, münafıkları kâfir olarak nitelendirmiştir. Kerrâmiyye'nin bu konudaki fikri, Hz. Allah'ın bu ayetine terstir. Çünkü bu âyet açık bir şekilde, münafıkları kâfir olarak nitelendirmiştir. Kerramiyye ise, münafıkları gerçek mümin saymaktadır. Bu yaklaşım, münafıkları kâfir olarak isimlendiren Yüce Allah'ı hatalı görmek anlamına gelir ki bunların hepsi küfürdür. Ayrıca Kerrâmiyye'nin düşüncesine göre, ölürken gerçekten mümin olarak ölen birinin, cehennemde en alt tabakasında ebediyen kalma düşüncesi de bulunmaktadır. Zira bunlar, Kalbin tasdiki olmadan sadece dilleriyle kelime-i şahadeti söylemeye zorlananı mümin, ama kalbi iman ile dolu olduğu halde dil ile küfür sözünü söylemeye zorlananı da, gerçekten kâfir saydılar.¹³⁵ sonra da Mümin saydıkları münafıkları, cennette ebedi kalıcı kıldılar. Bu iddianın yanlışlığı bütün çıplaklığıyla ortadadır.

5. "Kalbi iman ile dolu olduğu halde inkara zorlanan başka."¹³⁶ ayeti çok açık bir şekilde, imanının yerinin kalp olduğunu beyan etmektedir. Hz. Allah'ın bu beyanını kabul etmeyen dinden çıkar.¹³⁷

d. İman marifetten ibarettir iddiasında olan Cehmiyye'nin gö-

¹³⁴et-Tevbe, 9/80

¹³⁵en-Nesefî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 147.

¹³⁶Nahl, 16/106

¹³⁷en-Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2:1085-1086.

rüşünü de şu ayet çürütmektedir: “Yüce Allah’ın şahadeti ile inatçı- lar Peygamber (s.a.)’i oğullarını tanıdıkları gibi tanıyorlar, bildikleri halde gerçeği gizliyorlardı. Ancak onlar tasdik etmediklerinden dola- yı mümin değildiler.”¹³⁸ Bu ayete göre, müminler, Hz. Allah’a, O’nun kitaplarına, peygamberlerine, meleklerine iman edenlerdir. Ancak müminlerin hepsi, iman ettikleri şeyler hakkında tek tek bilgiye sa- hip oldukları söylenemez. Bu takdirde Cehmiyye’nin iddiası doğru kabul edilirse iman edilen şey hakkında bilgi, yani marifet sahibi olmayan kişilerin mümin olmaması gerekirdi. Hâlbuki iman ettiği şeylerin mahiyeti hakkında tam bilgiye sahip olmayanlar da mümin kabul edilmişlerdir. Neseî’ye göre, bu geçekler karşısında Cehmiyye’nin düşüncesinin batıl olduğu kendiliğinden ortaya çıkmakta- dır.¹³⁹

Neseî’nin iman kalbin tasdikinden ibarettir yönündeki ileri sürdüğü deliller ve izahlar ışığında hakiki imanın tahakkuk için kalbin tasdik etmesi kâfidir. Kalpte tasdik olmadan sırf dilin ikrarıyla iman gerçekleşmiş olmaz. Yine hakiki iman için marifet de şart değildir. Çünkü iman edilecek şeylerin mahiyeti bilinmese de sırf kalbin tasdikiyle iman tahakkuk etmiş olur.

2.2. İman Amel İlişkisi

Bu konuda Ebû Muîn Neseî’nin görüşleri şöyledir:

a. İman ile amel farklı şeylerdir.¹⁴⁰ Bununla birlikte iman ile amel arasında -et ile tırnak gibi- çok yakın bir ilişki vardır. İman asıldır; amel ise imanın gereğidir.¹⁴¹

b. Yukarı da geçtiği gibi, iman sözlükte tasdik etmek anla- mında kullanıldığına göre, onu bu mananın dışında başka bir şeyde kullanmak sözlük manasının dışına çıkmak olur. Bu ise dili anlam-

¹³⁸el-Enâm, 6/20

¹³⁹en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü’t-Temhîd li kavâidi’t-Tevhîd*, 148.

¹⁴⁰en-Neseî, *Tabsıratu’l-Edille fî Usûli’d-Dîn*, 2: 1078.

¹⁴¹Ahmet Ak, *Selçuklular Döneminde Maturidilik* (Ankara: Özkan Matbaacılık, 2009), 248.

sız kılıp sözlüğü iptal etmektir. Böyle bir durum da dilin gereklerine ve nakli delillere ulaşma yolunu ortadan kaldırır. Ayrıca imanın yeri kalp olduğu gibi, küfrün de yeri kalptir. Bu iki kavram ise birbirinin zıddıdır. Yani iman, tasdik etmek; küfür ise inkar etmek demektir. Her ikisinin mahalli de kalptir. Aynı şekilde onların zıtlıkları da kalpledir. Buldukları yer değiştiği zaman, yani her ikisi de bir anda kalpte olmadığı zaman, zıtlık da söz konusu olmaz. Bu örnek de imanın sadece kalbin işi olduğunu göstermektedir.¹⁴²

c. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de iman ile her bir ibadeti atıf edatlarıyla birbirinden ayırmıştır. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyurur: "Allah'ın meşitlerini ancak Allah'a ve âhîret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder".¹⁴³; "İman edenler ve salih amel işleyenler."¹⁴⁴ Bu ayetlerde, namaz kılmak, zekât vermek ve bütün salih ameller iman üzerine atfedilmiştir. Atıfla mâtuf arasında farklılık olduğunda da şüphe yoktur.¹⁴⁵

d. Allah düşmanları azabı gördüklerinde, Firavun ve Hz. Mûsâ'nın kavminin yaptığı gibi, tasdike sığınma dışındaki fiillere değil, tasdike sığınmaları da imanın diğer amellerden farklı bir şey olduğunu göstermektedir.¹⁴⁶

e. "Ey iman edenler! Oruç size farz kılındı."¹⁴⁷ emriyle Yüce Allah'ın, kullarına önce iman ismiyle hitap edip, sonra amelleri emretmesi de iman ve amelin farklılığına ve iman isminin tasdikle sınırlı olduğuna delildir.¹⁴⁸

f. Bu gerçekler karşısında, amelleri imandan kabul eden bazı Ehl-i Hadis taraftarıyla bazı fıkıh âlimlerinin görüşlerinin yanlışlığı ortaya çıkmaktadır. Zira amelleri imandan bir cüz görenler, eğer

¹⁴²en-Nesefî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 143.

¹⁴³et-Tevbe, 9/18

¹⁴⁴Yûnus, 10/9

¹⁴⁵en-Nesefî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 144.

¹⁴⁶en-Nesefî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 144.

¹⁴⁷el-Bakara, 2/183

¹⁴⁸en-Nesefî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 144.

iman isminin; tasdik, ikrar ve amellerin tamamının her biri üzerinde gerçekleşmiş olduğunu kabul etselerdi, o zaman da bazı amellerin veya bütün amellerin yokluğuyla imanın da yok olması gerekirdi. Oysaki böyle bir fikri hadis âlimleri de kabul etmemektedirler¹⁴⁹

g. İman edip tasdik eden, dînden bir emri yerine getirmeye ve ibadetlerden birini yapmaya kalkışmadan, onları ifa etmekle meşgul olmadan önce, hemen o saatte ölen kişi, mümin olarak ölmüştür. Eğer durum onların iddia ettiği gibi olsaydı, ameli bulunmayan mümin olmaması gerekirdi ki bu hüküm icmâ ile batıldır. Eğer her bir amel imanın tanımı içinde olsaydı, dinler çok fazla olurdu. Bir ibâdetten diğerine yönelen de bir imandan diğerine, bir dînden başkasına intikal etmiş olurdu. Böyle bir hüküm ise kökten yanlıştır. Yine ameller imandan kabul edildiğinde şöyle denmesi icâp ederdi: Cünüplük imanın elde edilmesine engeldir; namazı ve orucu bozan, imanı da yok eder. Oysaki bunların hiçbirinin dinde yeri yoktur.¹⁵⁰

h. Namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibadetlerin her birinin kendine has bir ismi vardır ki onlarla özellikleri bilinir ve bir başka ibadet o ibadete karışmaz. Bütün ibadet çeşitlerinin her birinin ayrı ayrı isimleri olunca bu ibadetlerden daha yüksek bir konumda olan iman ibadetinin kendine özel bir ismi neden olmasın? Şu âyet de bu görüşü desteklemektedir: “Artık kim, bir mümin olarak salih amellerde bulunursa, onun çabasına asla nankörlük edilmez.”¹⁵¹ Bu ayetle Yüce Allah, imanı, salih amellerin varlığı için şart kılmıştır. Eğer iman her bir ibadetin ismi olsaydı, bir şeyin şartı kendisi olurdu. Oysaki iman bizzat ibadetin kendisi değil, ibadetlerin geçerli ve farz olmasının ön şartıdır.¹⁵²

Amelleri imandan ayrı telakki eden Neseî, bu görüşün sonucu olarak iman etmekle birlikte büyük günah işleyen bir kişinin bu fiillerini helal saymamak ve hafife almamak koşuluyla imanını kay-

¹⁴⁹en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 144.

¹⁵⁰en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 145.

¹⁵¹el-Enbiyâ 21/94

¹⁵²en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 145.

betmeyeceğine hükmetmiştir. Çünkü bu günah sahibi kişi, bu fiilleri ya nefisine uyararak işlemiştir ya da bu fiilleri işlemeye zorlanmıştır. Ama bu günahları irtikâp ederken Allah'ı inkâr etmemiştir. Dolayısıyla da bir mümin Yüce Allah'ı inkâr etmediği müddetçe ne kadar günahkâr olursa olsun yine de mümindir.

2.3. İmanda Artma ve Eksilme Meselesi

Bu meselede Neseî'nin görüşleri şöyledir:

a. İman, kalbin tasdikinden ibaret olup¹⁵³ tasdikinden kendisinde bir artma söz konusu olamayacağına göre, imanda da artma ve eksilme söz konusu değildir. Aynı şekilde ibadetlerin çoğalmasıyla imanın artması söz konusu olmadığı gibi, günahların çoğalmasıyla da imanın azalması söz konusu değildir. Her iki durumda da tasdik, ibadetlerden ve günahlardan önce bulunmaktadır. Yani tasdik varlığı ibadetlere ve günahlara bağlı değildir. Bu bağlamda imanda artmayı ifade eden naslar, İmam Ebû Hanîfe tarafından şu şekilde yorumlanmıştır: Onlar icmâlen iman ediyorlardı, sonra bir farz geldiğinde her bir farza ayrıca iman ettiler. Böylece icmâlî imanları ile birlikte imanları tafsilen arttı. Bu rivayet, İbn Abbas (r.a.) tarafından da nakledilmiştir.¹⁵⁴ Bu durum şuna benzer ki, mesela on erkeğin bulunduğu bir eve, bir kadın gelse, evdeki erkeklerin sayısı artmış olmaz. Ancak evdeki kişilerin sayısı artmış olur.¹⁵⁵ Aynen bunun gibi iman ile ameller de farklı şeyler olduğundan imanın yanına farklı amellerin gelmesiyle iman artmış olmaz. Yani iyi ameller imanı artırmadığı gibi, kötü ameller de imanı eksiltmez, ama her zaman imanda sebat üzere olmak için amelleri de yapmak gerekir. Çünkü kalpte bulunan iman her an yok olabilir. İmanda her zaman sebat üzere kalarak tasdik her an yenilenmesini, imanda sebat açısından ziyadelik manasında anlamak da mümkündür.¹⁵⁶

b. İman, öz olarak, iyi şeyleri yapmakla artmaz, kötü şeyleri

¹⁵³en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1087.

¹⁵⁴en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 146.

¹⁵⁵en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1089.

¹⁵⁶en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1079.

yapmakla eksilmez. Çünkü iyilik ve kötülük yapma anında kalpte tasdik kaybolmaz.¹⁵⁷ Ancak birtakım salih amellerin yerine getirilmesiyle, kalplerdeki iman nurunun ve ziyasının artması mümkün olduğu gibi, kötü amellerin yapılmasıyla da, kalplerdeki iman nurunun ve ziyasının azalması mümkündür. Bu noktada şu ayetler imanının nurunun ve ziyasının artacağına işaret etmektedir: “Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler.”¹⁵⁸; Allah kimin sadrını İslam'a açarsa, o kimse Rabbi'nin nuru üzeredir.”¹⁵⁹ Buna göre, salih amelleri terk etmek kişiyi imandan çıkarmaz. Ancak kötü işler yapmakla imanının nuru azalabilir. Yani, kişi Hz. Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getirmemekle imandan çıkmaz; ama asi ve günahkâr bir mümin olur. Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getiren de, itaatkâr bir mümin olur.¹⁶⁰

Ahmet Ak, Ebu'l-Muîn en-Neseîî'nin, amellerin yapılması imanının nurunu artırır; terk edilmesi de imanının nurunu azaltır şeklindeki değerlendirmesi noktasında, İmam Mâturîdî'nin eserlerinde açık bir bilginin olmadığını; Mâturîdî'nin, imanının nurunun artıp azalması bağlamında Neseîî'nin delil getirdiği bu ayetlerin yorumunda nurun zayıflığından bahsetmekle birlikte, iman nurunun artıp eksilmesinden ve bunun nasıl gerçekleştiğinden söz etmediğini belirtmektedir.¹⁶¹

Sonuç olarak Neseîî, ameller imana dâhil değildir düşüncesinden hareketle imanda herhangi bir artma ve eksilmenin olacağını kabul etmez. Ancak öz itibarıyla artış ve eksilme kabul etmeyen iman, kalite yönünden farklılık arz edebilir. Bu nedenle imanının vasfı, keyfiyeti, kalitesi ve mükemmelliği açısından müminlerin birbirlerinden farklı olabilmeleri her zaman mümkündür.

2.4. İmanda İstisna

¹⁵⁷en-Neseîî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2: 1086.

¹⁵⁸es-Saff, 61/8

¹⁵⁹ez-Zümer, 39/22

¹⁶⁰en-Neseîî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 2:1088.

¹⁶¹Ahmet Ak, *Maturidi Kaynaklarda Maturidi ve Maturidilik* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 252.

Nesefî'ye göre, ben inşallah müminim sözü yanlıştır. Çünkü bu tıpkı bir gencin, inşallah ben gencim demesi, ya da uzun boylu birinin, ben inşallah uzun boyluyum demesi gibi bir söz olur ki, bu tür sözlerin hepsi manasız ve birer hezeyandır.¹⁶² Netice itibarıyla Nesefî, kesin bir dille ifade edilmesi gereken iman, inşallah müminim şeklinde istisna ifadesiyle kullanılmasını doğru bulmaz. Çünkü buradaki istisna ifadesi, içinde şek ve şüphe barındırmaktadır. İman ise şek ve şüpheyi kabul etmez. Öyle ise imanda istisna caiz değildir.

2.5. Mukallidin İmanı

Nesefî, iman sırf kalbin tasdikinden ibarettir tezinden hareketle mukallidin imanını geçerli saymaktadır. O, mukallidin imanının geçerliliği noktasında Ebû Hanîfe, Muhammed Mâturîdî, Ebû Hasan Eş'ârî ve mütekellimin âlimlerinin çoğunluğunun görüşünün de öyle olduğunu kaydetmektedir.¹⁶³ Çünkü Nesefî'ye göre, imanda aslolan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Allah tarafından getirdiğini icmâlen tasdik ekmekten ibarettir. Bu icmâlen imanda, Hz. Allah'a, meleklerle, kitâplara, peygamberlere, âhiret gününe ve iman edilmesi zorunlu olan diğer şeylere tam bir tasdik mevcuttur. Mukallid de bunların tamamına iman eden kimse demektir. Öyle ise mukallidin imanını geçerlidir.¹⁶⁴

Ancak Nesefî, burada şu bilgiyi de kaydeder ki, yine Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfî, Ahmed b. Hanbel, Evzâi, Sevrî ve birçok âlime göre, mukallidin imanını geçerlidir, ancak mukallid, araştırmayı terk ettiği için günahkâr olur.¹⁶⁵ Nesefî, Mutezile mensuplarının çoğuna göre mukallidin imanının geçerli olmadığını; kimi Mutezile'ye göre mukallid ne mümin ve ne de kâfir; bazı Mutezileye göre ise eğer iman ettiğine bir delil varsa mümindir görüşünde ol-

¹⁶²en-Nesefî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 149.

¹⁶³en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 1, 154.

¹⁶⁴en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 1, 154.

¹⁶⁵en-Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 1, 157, 158.

duklarını kaydetmektedir.¹⁶⁶

Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün gibi bazı âlimler, taklidi iman konusunda Mâturîdî'nin, araştırma yapmadan inanan mukallidin imanını muteber hakiki bir iman saymamasına rağmen sonraki Mâturîdî âlimlerin bunu yumuşatma yoluna giderek geçerli bir iman söylediklerini ifade etmektedirler. Örnek olarak da buna Ebu'l-Muîn en-Neseî'yi göstermektedirler. Çünkü Neseî'ye göre iman Hz. Muhammed'in Allah katından getirdiği şeyi tasdik etmekten ibarettir. Kendisinde bu tasdik bulunan kimse de iman etmiştir. Ancak iman için gerekli olan araştırmayı yapmadığından dolayı sorumlu ve günahkâr olur.¹⁶⁷

Ancak burada şunu da belirtmekte fayda var ki, Mâturîdî, eserlerinde mukallidin imanının mazur görülemeyeceğini belirtmesine rağmen O, açıkça taklidi imanın geçersizliğini de ifade etmiştir. Bu husustan yola çıkarak bazı araştırmacılar, O'nun taklidi imanın hakiki olmadığı şeklindeki ifadesini, bu imanın sağlam ve kâmil bir iman olmadığı şeklinde anlaşılabilirliğini belirtmişlerdir.¹⁶⁸

Netice itibariyle Neseî'ye göre mukallid kişi, iman noktasında araştırmayı terk ettiği için günahkâr olsa da onun imanı geçerlidir.

2.6. Büyük Günah Meselesi

Neseî'ye göre, bir kişi şehvet ve nefesine uyarak büyük günahlar işlese de, günahları helal saymadığı ve hafife almadığı müddetçe mümindir.¹⁶⁹

Neseî, büyük günah meselesindeki görüşlerini izah ederken onun, bu bağlamdaki Mâturîdî'nin görüşlerinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Mâturîdî'nin de bu konudaki görüşleri, Ebû Hanîfe'nin bu bağlamdaki temel görüşlerine dayanmaktadır. Zira Ebû Hanîfe'ye göre haramları irtikâp eden bir kişi, onu helal

¹⁶⁶en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 1, 160.

¹⁶⁷en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 38-42.

¹⁶⁸en-Neseî, *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li kavâidi't-Tevhîd*, 171.

¹⁶⁹en-Neseî, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, 368.

saymadıkça -günahkar olsa da- mümindir.¹⁷⁰ Çünkü bu Müslüman her ne kadar günah işlese de Allah'ın düşmanı değildir. Zira düşman, düşmanına kin ve nefret besler. Hâlbuki günahkâr mü'min her ne kadar günah işlemiş olsa da Allah'a inanır ve O'nu her şeyden daha çok sever. Bu durumda olan mü'min, Allah'ı inkâr etmemiş, fakat emrettiği bazı hususlarda O'na âsi olmuştur.¹⁷¹ İmanlı olmakla beraber âsî olan kişi de günahkâr bir Müslüman olup onun azap görmesi veya affedilmesi Yüce Allah'a kalmıştır. Hz. Allah isterse o günahkâr mümini bağışlar, ya da işlediği günah kadar azap eder. Ancak o, Allah'ın kitabından herhangi bir şeyi inkâr etmediği için her zaman mümindir.¹⁷²

Sonuç olarak amelleri imandan ayrı telakki eden Nesefî, bu görüşün sonucu olarak iman etmekle birlikte büyük günah işleyen bir kişinin bu fiillerini helal saymamak ve hafife almamak koşuluyla imanını kaybetmeyeceğine hükmetmiştir. Çünkü bu günah sahibi kişi, bu fiilleri ya nefisine uyararak işlemiştir ya da bu fiilleri işlemeye zorlanmıştır. Ama bu günahları irtikâp ederken Allah'ı inkâr etmemiştir. Dolayısıyla da bir mümin Yüce Allah'ı inkâr etmediği müddetçe ne kadar günahkâr olursa olsun yine de mümindir.

2.7. İman ve İslam Kavramları

Nesefî, iman ve İslam kavramlarına yaklaşımı noktasında da Ebû Hanîfe'nin yolunu takip etmektedir. Ebu Hanife'ye göre İslam, Allah'ın emirlerine teslim olmak ve itaat etmek demektir. Sözlük anlamı itibariyle iman ile İslam arasında fark olmasına rağmen içeriklerinde aynılık söz konusudur. Çünkü İslamsız iman olmayacağı gibi imansız da İslam olmaz. Onların ikisi de bir şeyin içi ve dışı gibidir.¹⁷³

Sonuç olarak Mâtürîdî âlimler İslâm akâidi sahasında en büyük rehberleri olan Ebû Hanîfe'nin izini takip ederek İslâm dünya-

¹⁷⁰Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, 67.

¹⁷¹Ebu Hanife, *el-Alim ve'l-Müte'allim*, 29.

¹⁷²Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, 57.

¹⁷³Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, 58.

sında kelâm ilminde tartışmanın odağında yer alan iman kavramını, aklî ve naklî naslar çerçevesinde izah ederek tüm Müslümanlara çok büyük hizmet sunmuşlardır. Bu bağlamda iman nedir, tasdik nedir, marifet nedir gibi sorulara tatmin edici açıklamalar getirmişlerdir. Öte yandan iman-amel, iman-İslâm, büyük günah meselesi gibi birçok konuları ilmî ve aklî delillerle izah etmişlerdir. Bu âlimlerin çok dikkate şayan bir tarafı da, iman konusundaki problemleri izah ederken din anlayışlarında egemen olan hoş görüşlerinden dolayı, kendi görüşlerinden olmayan insanlara karşı son derece saygılı oldukları görülmektedir. Bu cümleden olarak Mâturîdî âlimler kelâmcı kişiliklerine rağmen ister gayr-i Müslim unsurlara karşı, isterse diğer Müslüman mezhep sahiplerine karşı genellikle saygılı bir üslup kullanmıştır. Eleştirdikleri görüşleri genel olarak deliller çerçevesinde eleştirmişler, kimseyi küçümsemeden ilgili delil, aklî yorum ve muhâkemelerle karşı görüşleri çürütmeye çalışmışlardır. Fakat hiçbir zaman karşı tarafı rencide edecek bir üslup içerisine girmemişlerdir. Mâturîdî âlimlerin din anlayışındaki toleranslı davranışları dünya barışına, özellikle de İslam dünyasındaki evrensel barışın oluşmasına çok büyük katkı sağladığını söylemek yerinde olacaktır. Hele hele günümüz İslam dünyasında Müslümanların hiçbir ilmî ve dînî gerekçeye dayanmadan birbirlerini tekfir ettiği bir zamanda Mâturîdî âlimlerin bu engin ve sağduyulu hoşgörülerine ne kadar muhtaç olduğumuz izahtan varestedir.

Kaynakça:

- Ak, Ahmet. *Selçuklular Döneminde Maturidilik*. Ankara: Özkan Matbaacılık, 2009.
- _____, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008.
- _____, *Maturidi Kaynaklarda Maturidi ve Maturidilik*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Ay, Mahmut. “Kelâm’da Akıl İman İlişkisi: Temel Teolojik Yaklaşımlar”. *AÜİFD* 52/1 (2011): 49-68.

- el-Mâtürîdî, Ebû Mansur. *Kitâbü't-Tevhîd*. Trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: İsam Yayınları, 2013.
- _____, *Te'vilâtu'l-Kur'an*. Thk. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- _____, *Kitâbü't-Tevhîd*. Thk. Bekir Topaloğlu-Mahammed Aruci. Ankara: İsam Yayınları, 2003.
- _____, *Kitâbu't-Tevhîd*. Trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: İsam Yayınları, 2002.
- Ebu Hanife. *İmâm-ı Â'zam'ın Beş Eseri (el-Alim ve'l-Müte'allim)*. Trc. Mustafa Öz. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992.
- _____, *İmâm-ı Â'zam'ın Beş Eseri (el-Fıkhu'l-Ekber)*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992.
- _____, *İmâm-ı Â'zam'ın Beş Eseri (el-Fıkhu'l-Ekber)*. Trc. Mustafa Öz. İstanbul: İfafv Yay., 2002.
- en-Nesefî, Ebu'l-Muîn. *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*. Thk. Muhammed Enver Hamid İsa. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2011.
- _____. *Tevhidin Esasları Kitâbü't-Temhîd li Kavâidi't-Tevhîd*. Çev. Hülya Alper. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- _____, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*. Nşr. Hüseyin Atay- Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Erdem, Sabri. "Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik". *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul, 22 - 24 Mayıs 2009). M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 261, 2012.
- er-Râzi, Muhammed Fahreddin. *Kelâma Giriş*. Trc. Hüseyin Atay. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2002.
- el-Eş'arî, Ebu Hasan. *Kitâbu'l-Lüma fî'r-Reddi ala Ehli'z-Zeyğî*

ve'l-Bida, Beyrut: y.y., 2000.

Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman. *Kelam Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Damla Ofset A.Ş., 2012.

Kutlu, Sönmez. “Mürchie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslâm Düşüncesine Katkıları”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2002): 168-210.

İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: y.y., 1955.

Önal, Recep. “İman ve Mahiyeti Konusunda Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/39* (2015):121-146.

Sarıkaya, Saffet. “Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik”. *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul, 22 - 24 Mayıs 2009). M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

**The View Of Abū Mansūr Muḥammed Al-Māturīdī
And Abū l-Mu‘īn Al-Nasafī About Faith**

Summary

Māturīdī, the founder of Māturīdism, one of the two schools that represent the people of the Sunna in the Islamic world from the point of creed, developed and systemed Abū Ḥanīfa's views on the Islamic ‘aqā’id and in particular the concept of faith. In this context, the basic principles of Māturīdī's understanding of faith are shaped around the idea of Abū Ḥanīfa that is “faith consists of attestation”. It is also a source of inspiration for the later mainstream scholars, such as Abū Ḥanīfa and al-Māturīdī, who have made the views of Abū Ḥanīfa a systematic system with evidence. This situation is clearly manifested when al-Māturīdī and his followers examine the ways in which they deal with the issues, the evidence they use and the examples they give. In this context, it is possible to summarize Māturīdī's views on faith as follows:

- Faith is only the confirmation of the heart. The acknowledgement of language is required to notify the affirmation of the heart and to apply the world's provisions.

- Faith and knowledge are different concepts from each other. Because it is not possible for a person to know the nature of everything he believes, nor does it mean that he denies something he does not know. If so, the claim that “faith is knowledge” is wrong.

- Faith and deeds are different things, and deeds are not part of faith.

- Imitative faith is valid, but it is not sufficient to ensure the happiness of this world and the hereafter.

- The one who commits a great sin is a believer, provided that he does not deny it and the situation in the hereafter is up to Allāh.

- Faith does not accept to increase or be diminished as it is merely a confirmation of the heart

- There is no exception in faith because the īmān is a sure belief and the exception is an expression of doubt.

- Faith and Islam are the same concepts that have the same content.

It is also possible to summarize the views of the scholars of Māturīdī, Abū l-Mu‘īn al-Nasafī on faith as follows:

According to Nasafī, faith is only the confirmation of the heart. He refuses a description like "faith is only a ma'rifa or just a verbal confession".

For this reason al-Nasafī criticizes Jaḥm b. Şafwān and his supporters who defines faith as just the knowledge of the heart and he also criticizes al- Raqqāsh, 'Abdallāh b. Sa'īd al-Kattān and the followers of Karrāmiyya who defines faith as just acknowledgement of language. Because according to Nasafī, even though ma'rifa is an important element, it is not sufficient for belief. After understanding Allāh 's glory, it is also necessary to affirm with the heart. Because just as not knowing something does not mean denying this thing, knowing something does not mean confirming it either.

Again it is not enough to confess verbally for faith to take place. Because the confession made with the tongue must be confirmed with the heart. In this regard, if there is a consensus between the heart and the tongue, īmān will take place, otherwise, īmān will not take place.

Based on the idea that deeds are not included in the īmān, Nasafī rejects the idea that the essence of the īmān is subject to increase or decrease. However, he thinks that faith can differ in quality.

Nasafī believes that faith must be expressed in a certain language and not with the exception statement in the form of hope. In addition, he believes, the imitator's faith is valid because it is merely a confirmation of the heart.

Nasafī considered that faith and deeds are different things, and deeds are not part of faith. As a result of this view, he accepted that a person who commits a major sin would not lose his faith unless he considered these acts lawful and he did not take them lightly.

It is possible to synthesize the thoughts of al-Māturīdī and Abū l-Muīn al-Nasafī in the subject of the concept of faith as follows:

- The understanding of the two scholars mentioned in this context, as stated in the above places, faith is only a confirmation of the heart. The language is necessary for the acknowledgement of the heart and for the application of the world's provisions.

- Although knowledge is an important element for the faith,

but it is not enough alone.

- Deeds are not a part of faith. However, it is Allāh's commandment that the works should be done.

- The imitator's faith is valid because it is merely a confirmation of the heart. However, the believer is sinful for abandoning research of faith.

- Since deeds are not included in faith, there is no increase or decrease in faith.

Nasafi believes that faith must be expressed in a certain language and not with the exception statement in the form of hope. Faith does not accept doubt.

A person who commits a major sin, even though he is a believer, will not lose his faith on condition that he does not accept these acts as lawful and do not take them lightly.

It is important that the scholars of al-Māturidī do not regard those who have committed great sins as disbelievers, and that it is aimed to prevent the believers from declare someone as an unbeliever.

Keywords: Faith, Islam, attestation, cardinal sin, al-Māturidī, Abū l-Mu'in al-Nasafi